

СЕКЦІЯ 2

ПРОБЛЕМИ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ ТА ДОРОСЛИМ

УДК 616.89-008.434:372.45-053.5

В. М. Андросова

старший викладач кафедри логопедії
Сумський державний
педагогічний університет
ім. А. С. Макаренка

ВПЛИВ РОЗЛАДІВ УСНОГО МОВЛЕННЯ НА ВИНИКНЕННЯ ПОРУШЕНЬ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядається питання формування писемного мовлення на основі усного мовлення та розкривається вплив його вад на виникнення порушень писемного мовлення.

В статье рассматривается вопрос формирования письменной речи на базе устной речи и раскрывается влияние ее дефектов на возникновение нарушений письменной речи.

The article considers the question of forming a written language on the basis of oral speech and reveals the influence of the shortcomings of the occurrence of violations of written speech.

Ключові слова: порушення писемного мовлення, усного мовлення, діти молодшого шкільного віку.

Ключевые слова: нарушения письменной речи, устной речи, дети младшего школьного возраста.

Key words: violation of writing, speaking, children of primary school age.

Постановка проблеми. На сьогодні в початковій школі існує тенденція до збільшення кількості мовленнєвих патологій у дітей молодшого шкільного віку. Серед них найбільш поширеною вадою мовлення є порушення письма і читання (ППЧ), які в науковій логопедичній літературі позначаються термінами «дисграфія» (від грец. dys – розлад, grapho – писати) і «дислексія» (від грец. dys – розлад, lekso – читати).

Основні симптоми ППЧ – це стійкі специфічні патологічні помилки, які

допускають школярі під час письма і читання. Треба зазначити, що виникнення цих помилок не пов'язано з порушенням інтелекту або сенсорного розвитку, або з нерегулярністю шкільного навчання [4, с. 523]. Основні критерії, що допомагають відмежувати патологічні помилки від непатологічних, є: їх стійкість, здатність закріплюватись та збільшуватись і які самостійно не зникають, а потребують систематичного, цілеспрямованого корекційно-педагогічного впливу.

Симптоматика ППЧ може визначатися по-різному, в залежності від розуміння механізмів цих порушень. На сучасному етапі розвитку логопедії питання про механізми виникнення ППЧ включає ряд аспектів, а саме: клінічний, психологічний, психолінгвістичний, психофізичний та методичний [4, с. 503].

Вивченням писемного мовлення та його порушеннями займалися зарубіжні і вітчизняні вчені, починаючи з другої половини XIX століття, (Ф. Бахман, Г. Вольф, А. Куссмауль, Д. Гіншельвуд, П. Раншбург, П. Лібман, К. Монахов, Ф. Рау, М. Ю. Хватцев, Р. Боскіс, С. Мнухін, Р. Левіна, Н. Нікашина, Л. Спірова, С. Ляпідевський, В. Басова, Б. Ананьєв, О. Лурія, О. Токарева, Р. Лалаєва, І. Садовнікова, Є. Соботович, О. Гопіченко, Л. Назарова, В. Ковшиков, Т. Пічугіна, К. Макіта, О. Корнєв, Е. Денілавічют, інші).

На сьогодні існують різні точки зору на походження порушень письма і читання. Вони не взаємовиключають і не протиставляють, а доповнюють одна одну, дозволяють глибше і ширше пізнати механізми виникнення цих порушень, а відповідно і простежити їх прояви та визначити шляхи корекції.

Так у першій половині XX століття ряд російських вчених-дефектологів (Ф. Рау, М. Хватцев, Р. Боскіс, Р. Левіна, Л. Спірова, Г. Ястребова, Р. Лалаєва) розглядали дисграфію і дислексію як наслідок відхилень у формуванні усного мовлення.

Мета статті. Дослідити значення усного мовлення для оволодіння писемним мовленням та простежити вплив вад усного мовлення на виникнення порушень писемного мовлення у дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Писемне мовлення – це графічно оформлене мовлення, організоване на основі буквених зображень [4, с. 5]. Тобто, у писемному мовленні звукова структура слів позначається певними графічними символами (буквами). Таким чином, писемне мовлення тісно пов'язано з усним мовленням. Воно формується на основі усного і являє собою більш високий тип мовленнєвої діяльності.

Загальним для усного і писемного мовлення є те, що вони являють собою вид часових зв'язків другої сигнальної системи. Л. Виготський, Б. Ананьєв зазначали, що «в результаті рефлексорного повторення утворюється динамічний стереотип слова в єдності акустичних, оптичних і кінестетичних подразників». Таким чином, у процесі писемного мовлення встановлюються нові зв'язки між словом почутим, вимовленим і словом побаченим [4, с. 506].

Писемне мовлення є близьким до усного, але, як відомо вони не є тотожними. Якщо усне мовлення в основному здійснюється діяльністю мовленнєворухового та мовленнєво-слухового аналізаторів, то писемне мовлення, на думку Б. Ананьєва, «є не слухомоторним, а зорово-слухомоторним утворенням» [4, с. 506]. Якщо усне мовлення формується спонтанно в процесі спілкування, то писемне формується в умовах цілеспрямованого навчання. Його механізми складаються в період навчання грамоти і вдосконалюються протягом всього подальшого навчання.

Як зазначає російський вчений-дослідник Р. Левіна, повноцінне засвоєння письма і читання тісно пов'язане з рівнем розвитку усного мовлення. Між недорозвиненням усного мовлення і ППЧ існує тісний взаємозв'язок [5, с. 188]. В роботі «Нарушення письма у дітей с недорозвиненням мовлення» (1961). Вона вказувала, що «в період оволодіння усним мовленням у дитини-дошкільника

відбувається неусвідомлене оброблення мовленнєвого матеріалу, накопичення звукових і морфологічних узагальнень, що забезпечують готовність до оволодіння письмом у шкільному віці» [4, с. 6].

Свого часу К. Ушинський рекомендував починати навчання писемного мовлення з аналізу «живого мовлення». Він стверджував, що «свідомо читати і писати може тільки той, хто зрозумів звуко-складову будову слова» [2, с. 6]. Саме усне мовлення лежить в основі оволодіння грамотою, а відповідно і всіма іншими шкільними дисциплінами. На думку Г. Чиркіної «в шкільному віці відбувається цілеспрямована перебудова мовлення дитини – від сприймання і розуміння звуків до усвідомленого використання всіх мовних засобів» [7, с. 26].

В різні часи спеціалісти по-різному оцінювали вплив вад усного мовлення на виникнення порушень писемного мовлення. Так, ряд авторів (Ф. Рау, М. Хватцев, Р. Боскіс, Б. Хальгрєн, С. Борель-Мезоні, Р. Левіна, інші) вважають, що порушення усного та писемного мовлення «є результатом впливу єдиного етіопатогенетичного фактору, який виступає причиною даних порушень та складає його патологічний механізм» [3, с. 23].

За словами Г. Чиркіної «порушення письма і читання у дітей виникають в результаті відхилень у розвитку усного мовлення: не сформованості в повній мірі фонематичного сприймання або, що буває частіше, недорозвиненням всіх його компонентів (фонетико-фонематичного і лексико-граматичного)» [7, с. 167]. Наслідки аномалій розвитку усного мовлення гальмують спонтанний розвиток повноцінних передумов до формування писемного мовлення. З огляду на це Л. Ястребова зазначала що «недорозвинення звукової сторони мовлення, недостатня сформованість фонематичних процесів і звуковимови перешкоджає своєчасному формуванню передумов до спонтанного оволодіння практичними навичками аналізу і синтезу звукового складу слова» [8, с. 11].

На початкових стадіях оволодіння читанням при недорозвиненні фонетико-фонематичної сторони мовлення у дітей спостерігається неточність і нестійкість

мовних уявлень і узагальнень, що утруднює оволодіння звуковим аналізом слова. Звуки, які правильно вимовляються, легко співвідносяться з буквою. Якщо ж діти погано розрізняють звуки на слух, неправильно вимовляють або замінюють їх у вимові, тоді загальне уявлення про них носить нечіткий характер, а сприймання букв утруднене [1, с. 65].

Вибіркове незасвоєння букв в даному випадку обумовлене не сформованістю узагальнення звуків. На думку Р. Левіної «не буква як малюнок, що носить назву відповідного звука, а графема – графічне позначення фонемі – складає одиницю читання і письма» [5, с. 14]. Таким чином, якщо у дітей утруднено утворення фонематичних уявлень, значить у них повільно формуються і уявлення про графему (Б. Ананьєв, Р. Левіна, А. Попова, Л. Спірова) [3, с. 24].

У дітей, що мають вади усного мовлення, важко і довго формується процес злиття звуків у складі. Адже «для засвоєння злитого читання учень співвідносить букву лише з відповідним звуком, віддиференціювавши його від інших звуків» [1, с. 65]. Злиття звуків у складі – це, перш за все, така їх вимова, як вони звучать в усному мовленні. Неправильне їх вимовляння призводить до неправильного читання, і як наслідок – незрозуміння прочитаного.

Порушення писемного мовлення може бути пов'язано із недостатнім розвитком лексико-граматичної сторони мовлення. Так, заміна слів при читанні може бути обумовлена не лише за їх фонетичною схожістю, неправильною вимовою чи не розрізненням окремих звуків, а й труднощами встановлення синтаксичних зв'язків у реченні [3, с. 24].

Висновки. Аналіз досліджень показує, що усне мовлення лежить в основі оволодіння писемним мовленням, яке є більш складною мовленнєвою діяльністю ніж усне. Розлади усного мовлення є однією з причин, що можуть викликати порушення писемного мовлення. Вади звуковимови, фонематичного сприймання, недостатній розвиток лексико-граматичної сторони заважають оволодіти писемним мовленням в нормі і передумовою виникнення дисграфії та дислексії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дьоміна І. Й. *Розвиток мовлення дитини* / І. Й. Дьоміна. – К.: Главник, 2004. – 96 с.
2. Іваненко А. П. *Підготовка к обучению грамоты в детском саду* / А. П. Іваненко. – К.: Радянська школа, 1987. – 128 с.
3. Лалаєва Р. И. *Нарушения процесса овладения чтением у школьников* / Р. И. Лалаєва. – М.: Просвещение, 1983. – 136 с.
4. *Логопедія. Підручник. За ред. М. К. Шеремет.* – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 376 с.
5. *Основы теории и практики логопедии. Учебник. Под ред. Р. Е. Левиной.* – М.: Просвещение, 1967. – 350 с.
6. Спірова Л. Ф. *Учителю о детях с нарушениями речи.* / Л. Ф. Спірова, А. В. Ястребова. – М.: Просвещение, 1976. – 157 с.
7. Филічева Т. Б. *Основы логопедии* / Т. Б. Филічева, Н. А. Чевелева, Н. Г. Чиркина. – М.: Просвещение, 1989. – 220 с.
8. Ястребова А. В. *Коррекция нарушений речи у учащихся общеобразовательной школы* / А. В. Ястребова. – М.: Просвещение, 1984. – 159 с.

УДК 376.37

К. В. Артемкова

аспірант кафедри логопедії,
ЛГУ ім. А. С. Пушкіна

ОСОБЕННОСТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ РАЗЛИЧНЫХ ТИПОВ СЛОВСОЧЕТАНИЙ В СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗАДАНИЯХ ДОШКОЛЬНИКАМИ С НОРМАЛЬНЫМ РЕЧЕВЫМ РАЗВИТИЕМ И С ОБЩИМ НЕДОРАЗВИТИЕМ РЕЧИ IV УРОВНЯ

В статье рассматриваются вопросы сравнительной характеристики употребления различных типов словосочетаний детьми старшего дошкольного возраста с нормальным речевым развитием и с общим недоразвитием речи в специальных заданиях.

In article questions of the comparative characteristic of the use of various types of phrases by children of the advanced preschool age with normal speech development and with the general underdevelopment of speech in special tasks are considered.

Ключевые слова: *общее недоразвитие речи, словосочетание, специальные задания, именные словосочетания, глагольные словосочетания, верификация словосочетаний.*

Key words: *general underdevelopment of speech, phrase, special tasks, nominal phrases, verbal phrases, verification of phrases.*